Zsidó vallás és kultúra 3.: Liturgia

BBN-HEB11-223.2, BBV-203.08, BMVD-203.08

Biró Tamás

A Sma és áldásai (folyt.)
A hétköznapi Amida (Smone Eszré/Amida/Tfilla/Főimádság)

2018. március 8.

Praktikus dolgok (emlékeztető):

- A kurzus honlapja: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/

  Kurzusleírás: http://birot.web.elte.hu/courses/2018-liturgia/Liturgia.pdf

  Felhasználónév és jelszó?

- Biró Tamás: biro . tamas @ btk.elte.hu

  http://birot.web.elte.hu/, http://www.birot.hu/

- Fogadóóra: csütörtök 14.00-15.30 *(a 2018. tavaszi félévben)*

- Pótórák, ha elmaradnának órák.

  A március 15-i óra helyett: tartalék időpont referátumoknak.

A kurzus felépítése (emlékeztető)

Szövegolvasás időpontja?

1. Csütörtök 12.00 – 13.30:
   - Előadás
   - Szövegek közös megvitatása, diszkusszió
   - 5-10 perces referátumok

2. Opcionális héber szövegolvasás:
   - Szakosoknak, minorosoknak.
   - Javaslat: péntek 11.00 – 12.00.
   - Kérem, jelezzék, ha van igény!

3. Önálló munka otthon:
   - Szövegek elolvasása, preparálása
   - Alkalmi rövid beadandók
   - (Szakirodalom elolvasása)
   - Referátum és dolgozat elkészítése

4. Zsinagógalátogatás:
   - Min. 4 alkalommal (min. 1 péntek este és min. 1 szombat reggel).
   - Minél több, annál jobb!

Referátumok

Google spreadsheet második oldalán: feliratkozás referátumok időpontjára

1. Válasszanak témát febr. végéig (max. 2 hallgató témánként)
   + Google Docs Sheet-be írják be *(meghíváshoz küldjenek nekem emailt!)*
2. 5-10 perces előadás a félév második felében (2-3 dia)
3. Rövid szemináriumi dolgozat (3-5 oldal), amit a többi diák is megkap, és a vizsgaanyag része.

- A peszahi Haggada
- Zsinagógai reform, 19. sz. Németországban
- Zsinagógai reform, 19. sz. Magyarországon
- Irányzatok imái
- Reform imakönyvek
- Askenázi, szefárd, szfaradi (és egyéb) imakönyvek
- A liturgia vallástudományi megközelítései
- Vallási specialisták és liturgia
- Egy liturgiával kapcsolatos halákhikus kérdés a Kiccur Sulhan arukhban.
- Kisebb liturgikus események, pl. kiddus levana
- Gender és a sziddur feminista olvasatai
- Liturgia, kegytárgyak és a zsidó iparművészet
- Tkhinesz – női imakönyvek **ÚJ!**
- stb. (velem való egyeztetés után!)

Zsinagógalátogatások: önállóan vagy közösen

Konkrétumokat folyamatosan egyeztetjük

<u>Jó alkalmak a tavaszi félév során</u>:

- Péntek esték
- Szombat délelőttök
- Vasárnap reggel
- Csütörtök reggel 9 h tanima OR-ZSE

- **Purim:** febr. 28. szerda este és márc. 1. csütörtök reggel
- **Svii sel peszah:** ápr. 6. péntek reggel
- **Savuot:** máj. 19. szo este – máj. 21. hétfő reggel

Zsinagógalátogatás

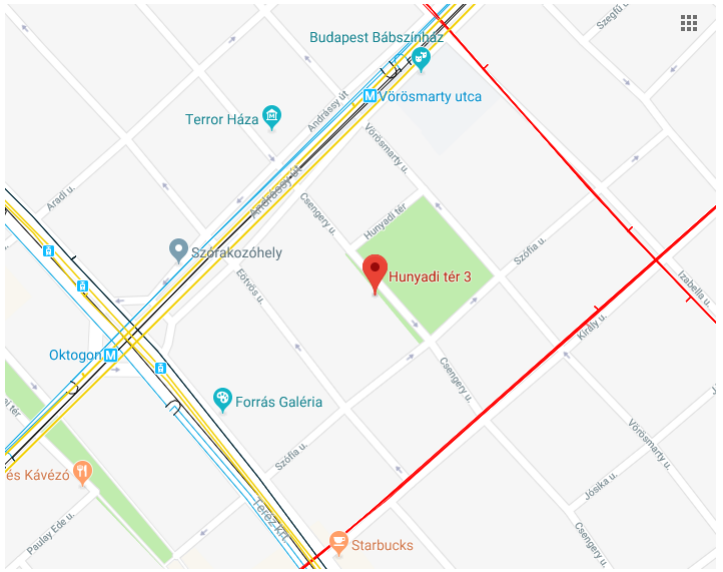

- Általános megjegyzések:
  - Megadott időpont után 5 perccel bemegyünk.
  - Mobilt ne hozzanak (vagy legyen kikapcsolva). Táskát csak ha szükséges.
  - Saját imakönyv (beleírva a saját nevüket) – érdemes.
  - Férfiak: kipa vagy más fejfedő (téli sapka?). Veszélyes tárgyat ne!

- Március 9., péntek, 18.00, a Hunyadi téri vásárcsarnok bejáratánál.
  - BZSH Hunyadi téri körzet („Ábrahám sátra”). A kiddusra is meg vagyunk hívva (19.45-ig).
  - 1067 Budapest, Hunyadi tér 3., félemelet 3, https://www.facebook.com/hunyaditeri.zsinagoga/
  - Rabbi: Finái Gábor, http://www.mazsihisz.hu/2018/02/16/bemutatjuk-a-rabbijainkat--finali-gabor-11467.html
  - További info: http://6.kerulet.ittlakunk.hu/holmi/vallasi-intezmenyek-templomok/hunyadi-teri-zsinagoga

érdemes elolvasni!

Reflexiók az eddigi zsinagógalátogatásokra?

Előzetes tematika *(nem heti lebontásban)*

1. Bevezetés. Ima a Bibliában. Ima a rabbinikus hagyományban, a kavvana.
2. Az imakönyv szerkezete. A zsidó liturgia fő pillérei (Sma, Amida). Napi három ima.
3. A Sma és áldásai.
4. A hétköznapi Amida (Smone Eszré).
5. A szombati és az ünnepi imák szerkezete. Lekha dodi. Kiddus.
6. A reggeli áldások. Peszuké de-zimra.
7. Tóra-olvasás. Alenu.
8. Muszaf és neila.
9. Bencsolás és áldások.
10. Hallel és kiegészítések az ünnepi liturgiában.
11. Kaddis.
12. Középkori vallásos költészet: kinna, pijjut, zemirot.

A hétköznapi három ima

A Sma három része múlt héten

1. <u>Deut. 6:4–9</u> קבלת עול מלכות שמיים *Kabbalat ol malkhut samajjim* ’Az ég királysága igájának elfogadása’

   7 Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házadban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelsz!

2. <u>Deut. 11:13–21</u> קבלת עול מצוות *kabbalat ol micvot* ’A parancsolatok igájának elfogadása’

   19 Tanítsátok meg ezeket a fiaitoknak is: ezekről beszélj, akár a házadban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelsz!

3. <u>Num. 15:37–41</u> יציאת מצרים *jeciat Micrajim* ’Egyiptomból való kivonulás’

   39 Arra való ez a bojt, hogy valahányszor ránéztek, emlékezzetek az ÚR minden parancsolatára, teljesítsétek azokat (…) 41 Én, az ÚR vagyok a ti Istenetek, aki kihoztalak benneteket Egyiptomból, hogy Istenetek legyek. Én, az ÚR vagyok a ti Istenetek!

A Sma három része múlt héten

1. <u>Deut. 6:4–9</u> קבלת עול מלכות שמיים *Kabbalat ol malkhut samajjim* ’Az ég királysága igájának elfogadása’

   [7] Ismételgesd azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házadban vagy, akár úton jársz, **akár lefekszel, akár fölkelsz**!

2. <u>Deut. 11:13–21</u> קבלת עול מצוות *kabbalat ol micvot* ’A parancsolatok igájának elfogadása’

   [19] Tanítsátok meg ezeket a fiaitoknak is: ezekről beszélj, akár a házadban vagy, akár úton jársz, **akár lefekszel, akár fölkelsz**!

3. <u>Num. 15:37–41</u> יציאת מצרים *jeciat Micrajim* ’Egyiptomból való kivonulás’

   [39] Arra való ez a bojt, hogy valahányszor **ránéztek**, emlékezzetek az ÚR minden parancsolatára, teljesítsétek azokat (…) [41] Én, az ÚR vagyok a ti Istenetek, **aki kihoztalak benneteket Egyiptomból**, hogy Istenetek legyek. Én, az ÚR vagyok a ti Istenetek!

A széderesti Haggada,
valamint Misna *Berakhot* 1:5

és egy puccs…
lásd rövidesen!

Rabbi Eleazar ben Azarja[7] ezen az éjjelen a következőket tanította: csaknem hetven éves vagyok már és mindeddig nem hallottam meggyőző bizonyítékát annak, hogy az Egyiptomból való kiszabadulásról éjjel is meg kell emlékezni, amíg Ben Zóma[8] egy tórabeli versből ki nem következtette. Azt tanítja ugyanis az Írás: meg kell emlékezned a napról, melyen kivonultál Egyiptom országából „életed minden napján“.[9] „Életed napjain“ csak a nappalokat értheted, de „életed minden napján“ már az éjjeleket is. A bölcsek azonban másképp magyarázzák e tórai verset, szerintük: „életed napjain“ csak ezt a világot jelenti, „életed minden napján“ már a messiási időket is.“[10]

Deut. 16:3: *„Ne egyél hozzá kovászos ételt! Hét napon át nyomorúságos kovásztalan kenyeret egyél hozzá, mert sietve jöttél ki Egyiptomból. Így emlékezz életed* ***minden napján*** *arra a napra, amelyen kijöttél Egyiptomból!*” [RUF]

OMZSA-haggáda, p. 13.

Lásd a további magyarázatot a múlt heti daikon.

Misna *Berakhot* 1:4

בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב שתי' לפניה ושתי' לאחריה אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום ושלא לחתום אינו רשאי לחתום:

Reggel két áldást mond előtte (a Sma előtt), és egyet utána. Este kettőt előtte és kettőt utána, egy hosszút és egy rövidet. Ahol előírták, hogy hosszabbítsák meg, ott nem szabad lerövidíteni; [ahol előírták, hogy] lerövidíteni, ott nem szabad meghosszabbítani; [áldással] lezárni, ott nem szabad nem lezárni; [ha előírták] nem lezárni, ott nem szabad lezárni.

A Sma előtti és utáni áldások

- Áldás nyitása, lezárása.
  - ÁLDÓFORMULA: ברוך אתה ה'... *Barukh ata Adonaj…* 'Áldott vagy Örökkévaló…'
  - Áldások sorában az első áldás: ÁLDÓFORMULA – SZÖVEG – ÁLDÓFORMULA
  - További áldások: SZÖVEG – ÁLDÓFORMULA

    (A Sma mint a 3. áldás szövegének az eleje)
- Tartalom:
  - természet (fény, sötétség, teremtés…) vs. társadalom (Izrael és Isten viszonya)
  - reggel vs. este: különböző hangsúlyok, különböző hangulat.
- Reggeli és esti Sma kezdő és záró időpontja – ld. a következő órán

A Sma áldásainak vezértémái és záró témái

Reggel

1. Fény, égitestek, teremtés
   „Áldott vagy Örökkévaló, a világító testek megteremtője.”
2. Kiválasztottság, Tóra, szeretet
   „Áldott vagy Ö., aki szeretettel választotta ki Izrael népét.”
3. Isten mint király, megváltás Egyiptomból
   „Áldott vagy Örökkévaló, aki megváltotta Izraelt.”

Este

1. Este, csillagok, éjszaka
   „Áldott vagy, Örökkévaló, aki elhozza az estét.”
2. Tóra, parancsolatok, szeretet
   „Áldott vagy, Ö., aki szereti népét, Izraelt”
3. Csodák, megváltás Egyiptomból
   „”Áldott v. Ö., aki megváltotta Izraelt.”
4. Nyugalom, béke, védelem „aki kiteríti a béke sátrát ránk, Izraelre, Jeruzsálemre”

Sma – a parancsolatok elfogadása

Ø

Az imák szerkezete (első közelítés)

	Bevezetés	Sma és áldásai	Amida	Tóra- olvasás	Befejezés
saḥrit		Sma és áldásai			
minḥa		–			
maariv		Sma és áldásai			
muszaf		–			
neila		–			

eddig jutottunk el a múlt héten

Az imák szerkezete

- Reggeli és esti Sma mondása

  tórai parancsolat: szinte explicit (1. és 2. rész), rabbinikus exegézis (3. rész)

- A Sma áldásai

  rabbinikus rendelet (vö. Misna *Berakhot* 1:4)

- Főimádság / Amida

  rabbinikus rendelet, de tórai alapokon

  mit jelent ez?

- …

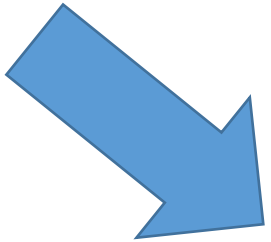

ld. a következő diákat!

Az Amida (Főimádság, Smone eszré, Tfilla)

- Nevei:
  - *Amida* (’állva elmondott ima’)
  - *Smone eszré* (’Tizennyolc [áldás]’)
  - *Tfilla* (’[Fő]imádság’)

Többértelműségek a héberben:
בלב – a szívvel / a szívben
עבודה – áldozat / istentisztelet
תפילה – ima / a Főima = Amida

- Az imádság a szentélybeli áldozat helyét veszi át
  - ima = עבודה שבלב *avoda se-ba-lev* (’a szívbeli / szívvel történő áldozat istenszolgálat’)
- A szentélybeli áldozatok: tórai parancsolatok
  - Hétköznap reggeli → **saḥrit** és délutáni → **minḥa** áldozatok a Szentélyben
  - Szombaton, ros ḥodes (újhold) alkalmával, valamint a tórai ünnepeken (ros hasana, jom kippur, peszaḥ, savuot, szukkot + smini aceret & szimḥat Tora)

→ **muszaf**

Az Amida (Főimádság, Smone eszré, Tfilla)

- Deut. 11:13:

וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְקֹוָק אֱלֹהֵיכֶם **וּלְעָבְדוֹ בְּכָל לְבַבְכֶם** וּבְכָל נַפְשְׁכֶם׃

[13]Ha engedelmesen hallgattok parancsolataimra, amelyeket ma parancsolok nektek, ha szeretni fogjátok az URat, a ti Isteneteket, ha teljes **szívből** és teljes lélekből **szolgáljátok őt**,

- Babilóniai Talmud *Taanit* 2a:

דתניא: לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב - הוי אומר זו תפלה.

Ahogy tanulva van: „szeretni fogjátok az Urat, a ti Isteneteket, teljes szívből […] szolgáljátok *[u-le-ovdo]* őt”. Mi az az avoda [áldozat/istenszolgálat], amely a szívben van/szívvel történik? Mondjad, hogy ez az ima / Főimádság.

Az Amida (Főimádság, Smone eszré, Tfilla)

- <u>Mekhilta de-rabbi Simon bar Joḥaj 23:25</u>:

ועבדתם את ה' אלקיכם זו תפלה וכן הוא אומר ולעבדו בכל לבבכם (דב' יא יג) איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה וכן הוא אומר בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך (דני' ו יז) וכי יש עבודה בבבל אלא זו תפלה וכן הוא אומר וזמנין תלתה ביומא הוא בריך על ברכוהי (דני' ו יא).

„És szolgáljátok az Örökkévaló Isteneteket” [Exod. 23:25] – ez a **tfillára** [ima / Főimádság] [vonatkozik]. És hasonlóképpen mondja [a Szentírás]: „és szolgálni őt teljes szívetekkel” [Deut. 11:13]. Mi az az **avoda** [istenszolgálat, áldozat], amely a szívben van/szívvel történik? Mondjad, hogy ez a **tfilla**. És így mondja [a Szentírás] Dániel kapcsán: „Ekkor a király parancsára előhozták Dánielt, és az oroszlánok vermébe dobták. De a király ezt mondta Dánielnek: A te Istened, akit állhatatosan tisztelsz, szabadítson meg téged!” (6:17) És vajon van Babilóniában avoda??? Ez a tfilla. És így mondja [Dánielről]: „Emeleti szobájának ablakai azonban nyitva voltak Jeruzsálem felé, és ő napjában háromszor térden állva imádkozott, és magasztalta Istenét, ahogyan azelőtt is szokta” (6:11).

Hétköznapi Amida:
a Tóra által előírt hétköznapi áldozatok helyett

- Num. 28:1-8

vö. Balla pp. 93 – 94, ***a reggeli ima bevezetése***

(א) וַיְדַבֵּר יְקֹוָק אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: (ב) צַו אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: (ג) וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיקֹוָק כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָּמִיד: (ד) אֶת הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה **בַּבֹּקֶר** וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה **בֵּין הָעַרְבָּיִם**: (ה) וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: (ו) עֹלַת תָּמִיד הָעֲשָׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיקֹוָק: (ז) וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיקֹוָק: (ח) וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיקֹוָק:

[1] Azután így beszélt Mózeshez az ÚR: [2] Parancsold meg Izráel fiainak, és mondd meg nekik: Vigyázzatok arra, hogy a megszabott időben mutassátok be a nekem szóló áldozatot, az én kenyeremet kedves illatú tűzáldozatul. [3] Mondd meg nekik: Ezt a tűzáldozatot mutassátok be az ÚRnak: naponta két hibátlan egyéves bárányt állandó égőáldozatul. [4] Az egyik bárányt **reggel** készítsd el, a másik bárányt pedig **estefelé** készítsd el,[5] ahhoz egytized véka finomlisztet ételáldozatul egynegyed hín préselt olajjal gyúrva. [6] Állandó égőáldozat ez, amilyet a Sínai-hegyen mutattatok be az ÚRnak szóló kedves illatú tűzáldozatul. [7] A hozzá tartozó italáldozat egynegyed hín legyen bárányonként. A szentélyben öntsd ki az óborból készült áldozatot az ÚR elé. [8] A második bárányt **estefelé** készítsd el. Ugyanolyan étel- és italáldozatot készíts hozzá, mint **reggel**. Kedves illatú tűzáldozat ez az ÚRnak. [RUF]

A 28. fejezet folytatásában: szombati, újholdi és ünnepi áldozatok rendje – vö. muszaf imák.

Az imák szerkezete (második közelítés)

	Bevezetés	Sma és áldásai	Amida	Tóra- olvasás	Befejezés
saḥrit		Sma és áldásai	Amida +ismétlés		
minḥa		–	Amida +ism		
maariv		Sma és áldásai			
muszaf		–	Amida +ism		
neila		–			

A hétköznapi Amida

- Hétköznapi Amida – a Tóra által előírt hétköznapi áldozatok helyett.
- Na, és az esti ima?
  - Elvileg fakultatív, nem kötelező.

    Konfliktus rabban Gamliel és rabbi Josua ben Hanania között az esti ima státuszáról, rabban Gamliel leváltása, r. Eleazar b. Azarja kinevezése (vö. Haggada és *m. Ber.* 1:5).
  - Ezért más is a halákhikus státusza:
    - például: az előimádkozó nem ismétli meg;
    - de péntek este van *„Magen avot…”* [ld. jövő héten].
  - Minhaggá (szokássá) vált, és mint ilyen emelkedett kötelező erőre.
  - Étikus strukturalista magyarázat: az imák struktúrája „kényszerítené” ki?

Az imák szerkezete (második közelítés)

	Bevezetés	Sma és áldásai	Amida	Tóra- olvasás	Befejezés
saḥrit		Sma és áldásai	Amida +ismétlés		
minḥa		–	Amida +ism		
maariv		Sma és áldásai	Amida		
muszaf		–	Amida +ism		
neila		–	Amida +ism		

https://www.myjewishlearning.com/wp-content/uploads/2017/03/crop-gb-zo-mincha-services-yafo-flea-market-1.jpg

A három ima és a három ősapa

Gen. R. [Vilna] 68

Egy tipikus **midrási** magyarázat: *szellemi sport, intellektuális művészet?*

- A bibliai szöveg kreatív, a szó szerinti értelemtől *(psat)* elszakadó egzegézise.
- Egy már meglévő szokás bibliai eredetének utólagos megkreálása. „Szép”.

- Ábrahám vezette be a *saḥrit* imát:

Gen. 19:27 וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְקֹוָק׃

Reggel *fölkelt Ábrahám, hogy arra a* ***helyre*** *menjen, ahol az ÚR színe előtt állt.*

- Izsák vezette be a *minḥa* imát:

Gen. 24:63 וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב

Estefelé *kiment Izsák* ***imádkozni/gondolkodni*** *a mezőre. Amint föltekintett, látta, hogy tevék közelednek.*

NB: a rabbinikus héberben: מקום ’hely’ = Isten egyik neve.

- Jákob vezette be a *mariv / maariv / aravit* imát:

Gen. 28:11 וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשָּׁמֶשׁ

Elért egy ***helyre****, és ott töltötte az* ***éjszakát****, mert a nap lement. Fogott egyet az ott levő kövek közül…*

A hétköznapi Amida szövege

A hétköznapi Amida szerkezete

- Áldás nyitása, lezárása.

  ÁLDÓFORMULA: ברוך אתה ה'... *Barukh ata Adonaj…* ’Áldott vagy Örökkévaló…’

  - Áldások sorozatában az első áldás *(vö. Sma és áldásai; étkezés utáni áldás; stb.)*:

    nyitó ÁLDÓFORMULA – SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA

  - További áldások:

    SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA

  - További áldások:

    SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA stb.

A hétköznapi Amida szerkezete

19 áldás:

- Bevezető zsoltáridézet (magánban)
- **3** általános dicséret (Ősatyák, Hatalom, Szentség)

  + Keddusa (a 3. áldás előtt, az előimádkozó ismétlése keretében)
- **13** hétköznapi kérés

(Értelem, Megtérés, Megbocsátás, Megváltás, Gyógyulás, Jó termés, Szétszórtak összegyűjtése, Igazságszolgáltatás, Rágalmazók, Igazak, Jeruzsálem újjáépítése, Dávid háza, imák meghallgatása)

- **3** általános (áldozatok, hálaadás, béke)
- Záró rész (magánban)

Jövő hétre

Jövő hétre

1. Referátum témáját kiválasztani – ha még nem tették meg
   - … és egy Google Docs-ban bejelölni. (Mindenki megkapta a meghívót?)
2. Imakönyv beszerzése és ismerkedés vele – ha még nem tették meg

3. A *Kabbalat sabbat* c. részt elolvasni (Balla 2016, pp. 22–31)
4. A hétköznapi Amida szövegét preparálni:
   - Balla 2016, pp. 4–16/17.
   - Hebraisták (szakosok, minorosok): héber szöveget kiszótárazni.
   - Nem szakosok: magyar fordítást elolvasni.

Viszlát

holnap este, valamint

jövő csütörtökön!